

Олдос Хаксли

МЛАДИ АРХИМЕД

Пејзаж је био пресудан да се одлучимо да изнајмимо ту кућу. Истина, кућа је имала и својих недостатака. Била је далеко ван града и није имала телефон. Кирија је била неоправдано висока, канализација се налазила у јадном стању. У току ветровитих ноћи, када су лоше углављена прозорска окна звецкала бесно у прозорским крилима, тако да сте могли замислити да се налазите у неком хотелском аутобусу, електрична струја би се, из неког тајанственог разлога, неизоставно угасила и оставила вас у мраку испуњеном буком. Било је ту и једно сјајно купатило; али електрична пумпа, која је требало да потискује воду из резервоара са кишницом на тераси, није радила. Сваке јесени бунар с пијаћом водом би пресушио. А наша газдарица била је лажов и превараџг.

Али то су недостаци сваке изнајмљене куће, широм света. Када се ради о Италији, они уопште нису били озбиљни. Видео сам пуно кућа које су имале све те недостатке и стотине других, а да при томе нису поседовале оне предности које смо ми имали, а које све надокнађују – башту окренуту ка југу и терасу за зиму и пролеће, простране хладовите собе у јеку летњих жега, ваздух на врху брда, одсуство комараца, и коначно, тај поглед који се пружао.

А какав је то само био поглед! Или, боље речено низ погледа. Јер он је свакога дана био другачији, па и да се никада не макне од куће човек је имао утисак да се приказ непрекидно мења: сва задовољства путовања без замора које оно доноси. Било је јесењих дана када су све долине биле испуњене маглом, а врхови Апенина мрачно уздизали из равниог белог језера. Било је дана када би магла освојила чак и наш врх брда, а ми били обавијени благим испарењем у коме би стабла маслина боје магле, која су се спу-

птала испод наших прозора ка долини, тако рећи нестајала у сопственој духовној суштини; а једине чврсте и одређене ствари у том малом, замагљеном свету у коме смо се налазили заочени била су два висока црна чемпреса која су расла на малој избоченој тераси стотину стопа доле низ брдо. Онако црни, општри и чврсти, стајали су тамо. Херкулови стубови близанци на крају свемира који нам је знао; а испод њих био је само бледи облак, а око њих само магловита стабла маслина.

То су били зимски дан; али било је и пролећних и јесењих, непроменљивих дана без облака, или – што је било још дивније – дана који су изгледали другачије због огромних облака паре који су шљовили и, онако спешни изнад далеких светом прекривених врхова планина, постепено се одмотавали, наспрам светлошавог бледила, огромним херојским покретима. А високо на небу, те драперије које се надимају, ти лабудови, ти мермерни кликери, које су обојили и недовршене напустили богови уморни од стварања скоро и пре него што су почели, шљовили су успуло на ветру, мењајући облик у покрету. А и сунце би се појавило и зашло за њих; а град у долини час би избледео и скоро нестао у сенци, а час, као пеки огромни изрезбарен драгуљ између брда сијао би као да поседује сопствену светлост. А гледајући преко оне оближње долине која се уливала и кривудала испод нашег врха доле ка Арну, гледајући преко ниског, тамног превоја брда на чијем је пајудалењенијем врху стајала црква с торњевима Сан Миниата, могли су се видети огромна купола која је ваздушасто висила о својим ребрима од зидова, четвртаст звоник, општар врх Санга Кроче и паткриљени торањ Сињорије, која се уздизала изнад компликованог лавиринта кућа, уочљивих и блиставих, налик малим драгоценостима изрезбареним у драгом камењу. Само за тренутак, а онда би њихова светлост поново ишчишљила, а тада би зрак светлости у покрету одабрао, између брда индиго боје тамо доле, неки златни врх.

Било је дана када је ваздух био влажан од кише која је пропшла или падолазила, а сва растојања изгледала чудесно блиска и јасна. Стабла маслина су се одвајала једна од других на удаљеним падинама; удаљена села била су дивна и патетична као најчудније мале играчке. Било је дана током лета, дана пуних ишчекивања грмљавине када би онако светла и сунцем обасјана наспрам огромних трбушастих гомила црнила и црпура, та брда и те беле куће сијали тако рећи несигурно, у том сјају на умору, на ивици неке застрашујуће катастрофе.

Како су се само та брда мењала и бивала другачија! Свакога дана и свакога часа, скоро, била су другачија. Било је тренутака када би, гледајући преко Фирентинске равнице, човек могао да види једино тамношаве обресе наспрам неба. Тај приказ није имао дубине; постојала је једино вишећа завеса, једнолично обојена симболима планина. А онда, скоро изненада, с проласком неког облака, или када би се сунце спустило до извесног нивоа на небу, та монотона сцена би се преобразила; и онамо где су постојале само обојене завесе, сада би се видели венци за венцима брда, градуисани низом тонова од браон, или сивих, или зелено-златних до оних плавих у даљини. Обриси који су тренутак раније били заједно спојени сви одреда у једну једину масу, сада би се раздвајали на своје саставне делове. Фисоле, који је тек подсећао на гребен Монте Морела, сада се откривао као полуострво неког другог система брда, издвојен од најближих бастиона свог већег суседа дубоком и сеновитом долином.

У подне, у току летњих жега, пејзаж би постајао нејасан, прашњав и скоро безбојан у време подневног сунца; брда би нестајала у дрхтавим ободима неба. Али док би поподне пролазило пејзаж би се поново указивао, одбацивао своју анонимност, враћао се из нишгавила у облик и живот. А његов живот, док би сунце залазило и благо топуло кроз дуга поподнева, постајао би богатији, чвршћи, сваким треном. Хоризонтална светлост, коју су пратиле дуге, тамне сенке, оголела би, да тако кажем, анатомију предела; брда – свака западна страна падина и свака косина која је отклоњена од сунчеве светлости у дубокој сенци – постајала би масивна, избочена и чврста. Мали набори и улегнућа на том наизглед равном терену показивали би се. Источно од нашег брда, преко равнице Ема, један велики гребен бацао је сенку која се све више дужила; у околној светлости долине читав један град лежао је помрачен у њој. И док је сунце нестајало на хоризонту, она удаљенија брда поравњавала су се у његовој топлој светлости, све док осветљени бокови не би попримили боју тамножутих ружа; али долине су већ биле испуњене плавом измаглицом вечери. А она се дизала, дизала; ватра се гасила по окнима околним западу на насељеним падицама; само су врхови још увек били осветљени, а на крају су и они сви били погашени. Планине су бледеле и спајале се у равну слику планина наспрам бледог вечерњег неба. Убрзо би настао мрак; а ако би месец био пун, дух тог мртвог призора још увек би походио хоризонте.

Променљив у својој лепоти, овај широки пејзаж увек је задржавао некакав квалитет хуманости и питомости који је од њега чинио, по мом убеђењу, у сваком случају, најбољи предео да се у њему живи. Из дана у дан човек путује кроз његове различите лепоте; али то путовање – као Велико путовање наших предака – увек је било путовање кроз цивилизацију. И поред свих планина, стрмих падина и дубоких долина, пределима Тоскане владају њени становници. Они су обрадили сваки педаљ земље који се да обрадити; њихове куће густо су разбацане чак и по брдима, а и долине су настањене. Сам на врху брда, човек није сам у дивљини. Трагови човека налазе се по читавој земљи, и већ – човек то осећа са задовољством док гледа преко ње – вековима, хиљадама година, она је била његова, податна, припитомљена, и хуманизована. Та широка, празна вресинга, пескови, шуме безбројних стабала – то су места повремених посета, здрава по дух који им се подаје само на кратко. Али окрутни утицаји као и они божански походе ова места потпуне усамљености. Вегетативни живот биљака и ствари је стран и непријатељски расположен према људима. Људи не могу да живе спокојно сем тамо где су овладали својом околином и где њихови нагомилани животи бројчано и тежински не надвлађавају околни вегетативни живот. Огољен од мрачних шума, засађен, уређен у терасе и обрађен до врхова планина, тоскански предео је хуманизован и пружа сигурност. Понекад се онима који живе усред њега јави чежња за неким местом које је осамљено, издвојено, беживотно или насељено само неким страним животом. Али та чежња ускоро се утоли, и човек је срећан да се врати у тај цивилизован и податни предео.

Закључио сам да је та кућа на врху брда идеално боравиште. Јер тамо, безбедан усред цивилизованог предела, човек је и даље био сам, може бити сам колико год жели. Суседи које никада не видите изблиза идеални су и савршени суседи.

Наши најближи суседи, у смислу физичке близине, живели су веома близу. Имали смо две групе суседа, у ствари, скоро у истој кући са нама.

Једну је сачињавала сеоска породица, која је живела у једној дугачкој, ниској згради, припојеној вили, делом за становање а делом штале, складишта и штале за краве. Наши други суседи – суседи с прекидима, јер су се решавали да изађу из града с времена на време, у току најлепшег времена – били су власници те виле, који су за себе резервисали мање крило те огромне куће у облику латиничног слова Л – неких десетак соба – препунгајући преосталих осамнаест или двадесет нама.

Били су неки чудан пар, те наше газде. Муж стар, сед, онемоћао, несигуран у ходу, бар седамдесет година; и сињора од око четрдесет, ниска раста, врло дебела, са сињуним дебелим рукама, врло црних очију, које је користила с умешношћу рођене комедијанткиње. Њена виталност, када бисте је могли зауздати и натерати да ради нешто корисно, обезбедила би читав град електричном светлошћу. Физичари говоре о извлачењу енергије из атома; корисније би било да траже нешто ближе – на откривању начина да се искористе ове огромне залихе животне енергије које се акумулирају у беспосленим женама сангвиничког темперамента и које, у садашњем несавршеном стању друштвене и научне организације, дају себи одушка на начине који су углавном тако огавни јер се мешају у туђе ствари, изазивањем емотивних сцена и досађујући људима до те мере да они не могу да раде на свом послу.

Сињора Бонди ослобађала се вишка енергије, поред осталих начина, и „укопавањем” својих станара. Старијем угледном господину, савршено исправном, који је био пензионисани трговац с угледом најсавршеније исправности, није било допуштено да има било шта са нама. Када смо дошли да погледамо кућу, супруга је била та која нас је кроз њу провела. Она је била та, уз обилно испољавање шарма, уз неодољиво превртање очима, која је образложила предности те куће, певала у славу електричне пумпе, глорификовала купатило (па је, имајући то у виду, инсистирала је на томе, кирија била изузетно умерена), а када смо предложили да позовемо неког инспектора да прегледа кућу, усрдно нас је преклињала, као да је наше благостање било њена једина брига, да не траћимо непотребно новац чинећи нешто тако сувишно. „Конечно”, рекла је, „ми смо поштени људи. Ни у спу не бих помислила да вам издам кућу да није у савршеном стању. Имајте поверења”. И погледала ме је молећивим, болним изразом у својим величанственим очима, као да ме је преклињала да је не вређам својим grubим сумњама. И не дајући нам времена да даље следимо ту тему о инспекторима, почела је да нас уверава како је наш дечкић најлепши анђео кога је икада видела. Када се наш разговор са Сињором Бонди окончао, били смо дефинитивно решени да узмемо ту кућу.

„Дивна жена”, рекох, док смо пацпштали кућу. Али мислим да Елизабет није била тако сигурна у то као и ја.

Онда је отпочела епизода са пумпом.

Оне вечери када смо стигли у кућу укључили смо струју. Пумпа је врло стручно заузјала, али вода није потекла из славина у купатилу. Погледали смо се несигурно.

„Дивна жена?” Елизабет подиже своје обрве.

Тражили смо их да поразговарамо; али, некако стари господин никада није могао да нас прими, а Сињора је неизоставно била ван куће или болесна. Остављали смо поруке; одговор на њих никада није стигао. На крају, закључили смо да је једини метод комуницирања с нашим газдама, који су живели у истој згради са нама, био да се оде доле у Фирешу и да им се

пошаље експрес препоручено писмо. За њега су они морали да потпишу две одвојене пријемнице па чак, ако бисмо се одлучили да платимо четрдесет сагтима више, и један трећи инкриминишући документ, који би онда био нама враћен. Није могло бити никаквог претварања, како је то увек било с обичним писмима и порукама, да та порука никада није била примљена. Бар смо били почели да примамо одговоре на наше притужбе. Сињора, која је писала сва писма, почела је да нам говори да, природно, пумпа не ради, пошто су цистерне празне, услед дугог сушног периода. Морао сам да пренешачим три миље до поште како бих послао препоручено писмо да је подестим да је била једна жестока непогода прошле среде и да су резервоари према томе били више од пола пуни. Стигао је одговор: у говору није постојала никаква гаранција да ће бити воде у купатилу; па ако желим да је имам, због чега нисам прегледао пумпу пре него што сам узео кућу? Још једно пешачење до града да бих упитао Сињору из суседног улаза да ли се сећа својих одговора и да имамо поверења у њу, и да је обавестим да постојање купатила у кући само по себи представља гаранцију за постојање воде за купање. Одговор је био да Сињора не може да настави да одржава комуникације с људима који јој тако грубо пишу. После тога, ствар сам предао у руке адвоката. Два месеца касније пумпа је била стварно замењена. Али, ми смо морали да уручимо судски налог пре но што је она попустила. А и трошкови су били знатни.

Једнога дана, пред крај ове епизоде, срео сам старог господина на улици, док је водио свог великог пса тосканске сорте у шетњу, или је, боље речено, нас водио њега. Јер тамо где је нас вукао стари господин морао је неизбежно да следи. А када би се он зауставио да оћупи или да мало закопа у земљу, или да остави поред стуба капије своју визит карту или уверљив изазов, стршљиво, на свом крају повода, старац је морао да чека. Прошао сам поред њега док је стајао крај пута, неколико стотина метара испред наше куће. Пас је нешто био њупкао око корења једног од два кипариса близанаца, која су расла по један са сваке стране улаза на једну фарму; чуо сам ту животињу како бесно режи за себе, као да је паћушила неку неподношљиву увреду. Стари Сињор Бонди, повезан поводомцем са својим псом, чекао је. Колена унутар цевастих сивих панталона била су благо повијена. Ослањајући се на штап, стајао је и гледао тужно и одсушно на тај приказ. Беољаче његових старих очију биле су обезбојене као пеке прастире кугле за билијар. На сивом, дубоко избораном лицу, нос му је био диспетички црвен. Седи бркови, искрзани и пожутели при крајевима били су обешени у меланхоличном полукругу. На црној кравати носио је јако крупан дијамант; можда је то било оно што је Сињора Бонди нашала привлачним на њему.

Скинуо сам шешир док сам се приближавао. Старац је буљио у мене одсутно, а тек када сам скоро био пронао поред њега, он се сетио ко сам.

„Сачекајте”, довикнуо је за мном „чекајте!” И он пожури путем за мном. Потпуно изненађен и у неповољном положају – јер је био заузет одговором на увреду утиснуту у корење кипариса – пас је допустио да га неко цимне. Послушао је, јер је био и сувише изненађен, и кренуо за својим господарем. „Чекајте!”

Чекао сам.

„Драги мој господине”, рече стари господин, хватајући ме за ревер капута, дувајући ми врло непријатно у лице, „желим да се извиним”, наставио је, „због оне проклете пумпе. Уверавам вас да бих, да сам се само ја ни-

тао, све то поправио чим сте затражили. Били сте потпуно у праву. Купатило подразумева имплицитно и воду за купање. Одмах сам увидео да нећемо имати никакве шансе ако ствар стигне до суда. А осим тога, сматрам да човек треба да се опходи према својим станарима што лепше може себи да допусти. Али моја супруга” – спустио је глас – „чињеница је да она воли такве ствари, чак и када зна да није у праву и да мора да изгуби. Осим тога, она се надала, усуђујем се да кажем, да ћете се уморити од тражења и да ћете сами обавити тај посао. Одмах сам јој рекао да треба да попустимо; али она ни да чује. Видите, ужива у томе. Инак, сада увиђа да се то мора урадити. У току наредна два до три дана имаћете воду за купање. Помислио сам како бих волео да вам ово кажем како...” Али госкански пас који се сада повратио од тенутог изненађења, изненада је јурнуо, режећи. Стари гесподијн је покушао да заустави животињу, затегао је поводца, пезигурно се затегурао, а затим попустио и дозволио да буде одвучен. „Жао ми је”, наставио је, удаљавајући се од мене. „што је овај мали неспоразум...” Али није вредело. „Збогом.” Љубазно се осмехнуо, учинио мали покрет који је показивао неслагање, али није имао времена да објасни шта је тиме мислио. „Збогом”. Скинуо је пешир и потпуно се предао ису.

Недељу дана касније вода је заиста почела да тече, и дан после нашег првог купања у кади Сињора Бонди, одевена у голубијесиву сатенску хаљину и са свим својим перлама, дошла нам је у посету.

„Више писмо на ратној ноzi?” упитала је с љупком отвореношћу, док се руковала.

Уверавали смо је да, бар што се нас тиче, свакако да писмо.

„Али *зашто* сте ми писали онако непристојна писма?” рекла је, упућујући ми прекоран поглед који би натерао и најнемилосрднијег зликовца да се покаје. „А онда и онај судски налог. *Како* сте могли? Једној дами...”

Промрмљао сам нешто о пумпи и како смо имали жељу да се купамо.

„Али како сте могли да очекујете од мене да вас слушам док сте у таквом расположењу? Зашто нисте другачије поступили – на љубазан начин, са шармом?” Осмехнула ми се и спустила своје трепераве очне капке.

Сматрао сам да је најбоље да променимо тему. Човеку је непријатно, када је у праву, да други учине да испада да греша.

Неколико недеља касније, добили смо писмо, прописно препоручено и експресном испоруком – у коме нас је Сињора питала да ли предлажемо да се обнови наш закуп (који је био само на шест месеци), и обавестила да ће, уколико то желимо, кирија бити повишена за 25%, имајући у виду побољшања која су била изведена. Сматрали смо да имамо среће, на крају силног цењкања, да нам се закуп обнови за читаву годину уз једно повећање кирије од само петнаест процената.

Било је то углавном за љубав погледа који се пружао да смо се помирили с овом неподношљивом пљачком. Али ми смо нашли и друге разлоге, после неколико дана становања, да заволимо ту кућу. Међу њима најверљивији је био тај што смо у најмлађем детету сељака, открили да је савршен друг за игру нашем дечкињу. Између малог Гвида – јер тако се звао – и најмлађег од његове браће и његових сестара постојала је разлика од шест до седам година. Његова два старија брата радила су са оцем на пољима; од времена када им је мајка умрла, две или три године пре него што смо их упознали, најстарија сестра водила је домаћинство, а она млађа, која је управо завршила школу, помагала јој је и у међувремену пазила на Гвида,

koji je u to vreme, međutim, iziskivao sasvim malo pažnje; jer on je imao između šest i sedam godina i bio obazriv, samouveren i odgovoran, kakva su obično deca siromaħa, prepuštena sama sebi skoro od trenutka kada prolaze.

Iako skoro pune dve i po godine stariji od malog Robina – a u tim godinama trideset meseci je nabijeno iskustvom polovine života – Gvido nije zloupotrebljavao svoju vešu inteligenciju i snagu. Nikada nisam video strpljivije dete, tolerantnije, i maše tiranski nastrojeno. Nikada se nije smejao Robinu i njegovim nespretnim naporima da podražava njegove kolosalne dosete; nije ga zadirkivao niti maltretirao, veš je pomagao svom malom drugu kada bi se našao u potешkoši i objašnjavao mu kada nije mogao da схвати. Zaузврат, Robin га је обожавао, сматрао га за узор и савршеног великог момка, и рошски га подражавао на сваки могући начин.

Ти Робини покушаји да имитира свог друга често су били претерано бесмислени, јер по неком нејасном закону психологије, речи и дела која су сама по себи сасвим озбиљна, постају комична чим неко покуша да их онаша; и што је онашање верније, ако је то подражавање намерна пародија, утолико је смешније – јер једно преаглашено подражавање некога кога познајемо не тера нас да се толико смејемо као оно које је скоро верно оригиналу. Лоше подражавање испада смешно само када је део искреног и преданог ласкања које не полази сасвим за руком. Робинова подражавања била су углавном те врсте. Његови јуначки и неуспели покушаји да изводи подвиге снаге и умешности, које је Гвидо могао да изводи с лакоћом, били су краће комични. А његова брижљива, развучена подражавања Гвидових навика и манира нису била ништа мање забавна. Најсмешнија од свих, зато што је онај који је подражавао то чинио с озбиљношћу и доследношћу, била су Робинова подражавања Гвида када је замишљен. Гвидо је био замишљено дете, предано размишљању и изненадним одсуствима. Могли сте га затећи како сам седи у неком углу, брале ослоњене на руку, утонуо, по свему судећи, у најдубље размишљање. А понекад, чак и усред игре, он би нагло застао, устао, и с рукама на леђима, мрштио се и нестремце гледао у земљу. Када би се то догодило, Робин би се пренао и помало узнемирио. У тишини пуној збуњености гледао би свог друга. „Гвидо”, рекао би меким гласом, „Гвидо”. Али Гвидо би обично био и сувише заузет да би одговорио; а Робин, не усуђујући се да инсистира, привукао би му се, па поставивши се што је могуће верније у положај у коме се налазио Гвидо – стојећи наполеонски, с рукама стиснутим иза леђа, или седећи у положају Микеланђеловог Лоренца Величанственог – и сам би покушавао да медитира. Сваки час окретао би своје светлоснаве очи ка старијем детету да би видео да ли то ради како треба. Али пошто би пронао један минут постао би нестрпљив; медитирање му није била јача страна. „Гвидо”, позвао би поново и гласније, „Гвидо!” И ухватио би га за руку и покушао да га одвуче. Понекад би се Гвидо пренуо из свога сањарења и вратио прекинутој игри. Понекад није обраћао пажњу. Меланхоличан, збуњен, Робин би морао да се удаљи и игра сам. А Гвидо би наставио да седи или стоји тамо, потпуно миран; а његове очи, ако би човек погледао у њих, биле су дивне у свом озбиљном и замишљеном спокоју.

Биле су то крупне очи, јако размакнуте и, што је било још чудније код једног италијанског прикосог детета, неке светлоснаве, бледе, плавосиве боје. Нису увек биле озбиљне и спокојне, као у тим тренуцима замишљености. Када се играо, када је причао или се смејао, оне би засијале; а повр-

шина тих бистрих, бледих језера мисли као да је, тако рећи, подрхтавала од светлуглавих таласића који блескају на сунцу. Изнад ових очију било је дивно чело, високо и окомито сведено у луку који је био налику префињеној кривини латице руже. Нос је био прав, брада мала и доста шицаста, уста опуштена помало тужно у угловима.

Имам један снимак то двоје деце како седе заједно на паранету терасе. Гвидо седи скоро окренут камери, али гледа мало у страну и доле, руке су му прекрпчене у крилу, а његов израз и држање су замишљени, озбиљни, медитативни. То је Гвидо у једном од оних расположења одсутности у која је знао да пређе чак и док се највише смејао или играо – сасвим изненада и потпуно, као да је наједном решио да оде и остави то немо и дивно тело за собом, као неку празну кућу, да чека на његов повратак. А поред њега седи мали Робин, окренут како би гледао у њега, лица напола окренута од камере, али кривина његовог образа показује да се смеје; једна мало подигнута рука ухваћена је у покрету, а друга чврсто држи Гвидов рукав, као да га тера да дође да се игра. А ноге које висе с паранета ухватио је тај трептави инструмент усред тог извијања пуног нестриљења; он само што није склизнуо доле и отрчао да се игра жмурке у бапти. Све битне карактеристике обоје деце налазе се на том малом снимку.

„Да Робин није Робин”, знала је да каже Елизабет, „скоро да бих могла да пожелим да је он Гвидо.”

Па чак и у то време, када писам био посебно заинтересован за то дете, слагао сам се с њом. Чинило ми се да је Гвидо један од најдивнијих дечкића кога сам икада видео.

Нисмо били једини који смо му се дивили. Сињора Бонди би, у оним срдачним интервалима између наших свађа, долазећи у посету, стално причала о њему. „Тако дивно, дивно дете!” узвикнула би с одушевљењем. „Збиља је штета што припада селацима који не могу пристojно да га обуку. Да је мој, обукао бих га у црни сомот; или беле панталонике и бели штрикани џемлер с једним редом црвене вунице око оковратника и рукава; или би можда бело морнарско одело лепо стајало. А затим крзнени капутућ, с капом од веверициног крзна, и свентуално руске чизме...” Мама јој је само летела. „И пустила бих да му коса порасте, као у пажа, и да се само мало увије у локне при крајевима. И један прав прамен преко чела. Сви би се окретали и гледали за нама ако бих га повела са собом у Виа Торнабуони.”

Оно што ви желите, имао сам жељу да јој кажем, није дечак, већ лутка на навијање или мајмун који нешто изводи. Али то нисам рекао – мало зато што писам могао да замислим Италијана као лутку на навијање, а мало зато што писам желео да ризикујем да ми се кирија повиси за још петнаест процената.

„Ах, кад бих само имала таквог дечака!”, уздахнула је и скромно оборила очне кашке. „Обожавам децу. Понекад размишљам о томе да усвојим једно – то јест, када би то мој муж допустио.”

Замишљао сам јадног старог господина како га велики бели пас вуче за собом и насмејао се у себи.

„Али не знам да ли би он пристао”, наставила би Сињора, „не знам да ли би.” Ћутала је за тренутак, као да је размишљала о некој новој идеји.

Неколико дана касније, док смо седели у бапти после ручка и пили кафе, Гвидов отац, уместо да прође уз наклон главе и уобичајено весело добар дан, застао је пред нама и почео да прича. Био је фин, згодан човек, не јако висок, али складно грађен, брз и гибак у покретима и пун живота. Имао

је мршаво мрко лице, с цртама као у неког Римљанина, осветљено с два најинтелигентнија сива ока која сам икада видео. Показивала су скоро превише интелигенције када је, што се није ретко дешавало, покушавао, с изразом савршене искрености и једне детиње недужности, да некога обмане или нешто сазна од некога. Дивна сама по себи, та интелигенција блистала је враголасто. То лице може бити маштовито, безизразно, скоро имбецилно у свом изразу, али су га очи у тим приликама потпуно одавале. Човек би знао да мора, када оне тако блистају, бити на опрезу.

Данас, међутим, у њима није било никакве опасне светлости. Ништа није желео од нас, ништа што би имало некакву вредност – само савет, који је роба, то је знао, које је већина људи срећна да се ратосиља. Али он је желео савет о нечему што је било, за нас, прилично деликатна тема: о Сињори Бонди. Карло нам се често жалио на њу. „Стари је добар”, рекао нам је, „веома добар и стварно љубазан”. Што је значило, усуђујем се да кажем, између осталог, да га је човек лако могао преварити. „Али његова супруга... Па, та жена је права звер.” И он би нам причао о њеној незаситној похлепи: неће довољно да потроши на ђубриво, неће да му куни још једну краву, неће да уведи електрику у кућале. И ми смо саосећали, али опрезно, без да смо прејакно изражавали мишљење на ту тему. Италијани су дивно неодређени у свом говору: неће одати ништа некој особи која је заинтересована све док нису сасвим сигурни да је то у реду и неопходно и, изнад свега, да је безбедно ако то учине. Довољно дуго смо живели међу њима да смо могли да имитирамо њихову опрезност. Оно што бисмо рекли Карлу сигурно би, раније или касније, стигло натраг до Сињоре Бонди. Ништа се није могло добити непотребним загорчавањем наших односа с том дамом – само још нових петнаест посто, врло вероватно, да се изгуби.

Данас се није толико жалио колико се осећао збуњеним. Сињора је, изгледа, послала некога по њега, и упитала га како би му се допало ако би му она дала једну понуду – све је то било врло хипотетички у опрезном италијанском стилу – да усвоји малог Гвида. Карло је прво инстинктивно хтео да каже да му се то уопште не би допало. Али такав један одговор сувише би га грубо обавезивао. Више би волео да каже како би желео о томе да размисли. А сада је тражио наш савет.

Учините оно што мислите да је најбоље, било је оно што смо у ствари одговорили. Али смо некако изокола, али јасно, дали до знања да смаграмо да Сињора Бонди не би била јако добра помајка том детету. А Карло је био склоп да се с тиме сложи. Осим тога, јако је волео тог дечака.

„Али ствар је у томе што”, закључио је прилично смркнуто, „ако је она збиља решила да се дочена тог детета, нема тога што она не би учинила да дође до њега – нема тога”.

И он би исто тако, могао сам да видим, волео да лекари почну да се баве незанесеним женама сангвиничног карактера без деце пре но што покушају да се позабаве атомом. Ипак, размишљао сам, док сам га посматрао како корача дуж терасе, певајући крешко металним тоном гласа у ходу, било је тамо снаге, било је довољно живота у тим тешким удовима, у тим светлим сивим очима, да заподену добру борбу против нагомилане животне енергије Сињоре Бонди.

Неколико дана после, мој грамофон и две три кутије грамофонских плоча стигли су из Енглеске. То је представљало велику утеху за нас на врху брда, пружајући на тај начин једино што је духовно плодној усамљености – у сваком другом погледу савршеном острву *швајцарске породице Ро-*

бинсон – недостајало: музику. У данашње време у Фиренци музика се много не чује. Прошла су времена када је др Берни могао да пугује кроз Италију и слуша бескрајан низ нових опера, симфонија, квартета, кантата. Прошли су и дани када би неки образовани музичар, слабији једино у односу на Велечасног оца Мартинија из Болоње, могао да се диви ономе што су сељани певали, а лутајући свирачи добовали и ударали и струтали на својим инструментима. Недељама сам путовао полуострвом и једва да сам чуо и једну другу ноту која није била „Саломе“ или фашистичка песма. Богате једино оним што живот чини пријатним или чак подношљивим, метрополе на северу богате су музиком. То је можда једини подстицај који један разуман човек може да нађе да би тамо живео. Друге атракције – организована веселја, људи, разноврсни разговори, та друштвена задовољства – шта су она, коначно, до трошак душе која заузимају ништа не купује? А онда хладноћа, мрак, трулеж, влага и прљавићина... Не, где не постоји потреба која одржава човека, музика може да буде једини подстицај. А то се, захваљујући гениозном Едисону, сада може посити свуда у кутији и распаковати на било ком усамљеном месту које човек одабере да посети. Човек може да живи у Бенину или Нанитону или Тозеру у Сахари, и опет да слуша Моцартову квартету и избор из *Добро џемјерованог клавира*, и *Пешу симфонију*, и Брамсов квинтет за кларинет и Палестринине мотете.

Карло, који је отишао доле на станицу са својом мазгом и колима да донесе тај пакет, страшно је био заинтересован за ту машину.

„Човек ће опет моћи да чује мало музике“, рекао је, док ме је посматрао како распакујем грамофон и плоче. „Тешко да човек може нешто од тога сам да уради.“

Ипак, размишљао сам, он је успевао доста тога да уради. Оних топлих ноћи чули смо га како, одагде где је седео на вратима своје куће, свира гитару и пева меким гласом; најстарији дечак звонко је свирао мелодију на мандолини, а понекад би се читава породица придружила, и мрак би био испуњен њиховим страсним, грлесним певањем. Углавном су певали песме Пиједигрота, а гласови су им се слухтали и постајали неразговорни од једне до друге ноте, лењо се уздизали и изненада трзали у наглашавању од једног до другог тона. На извесној удаљености и под звездама тај ефекат није био недопадљив.

„Пре рата“, наставио је, „у нормална времена“ (а Карло се надао, чак веровао, да ће се нормална времена вратити и да ће живот ускоро бити исто онако једугин и лагодан као што је био у данима пре те пошлаве). „одлазио сам и слушао опере у Политеами. Ах, биле су величанствене. Али сада кошта пет лира да би сте ушли.“

„Превише“, сложио сам се.

„Имате ли *Трубадура*?“, питао је.

Одмахнуо сам главом.

„*Риголетта*?“

„Плашим се да немам.“

„*Боеме? Девојку са запада? Пајаци?*“

Морао сам да наставим да га разочаравам.

„Чак ни *Норму? Или Бербериша?*“

Ставио сам плочу с Батистинијем у арији „*La ci darem*“ из *Дон Ђованија*. Сложио се да је певање добро; али сам могао да видим да му се музика није много допала. Због чега? Било му је тешко да објасни.

„Није као *Пајаци*“, рече најзад.

„Није устрептала”, рекао сам, користећи једну реч за коју сам био сигуран да ће му бити позната; јер она се јавља у сваком италијанском политичком говору и патриотском уводнику у новинама.

„Није устрептала”, сложио се.

И размишљао сам како је управо кроз ту разлику између *Пајаца* и *Дон Ђованија*, између устрепталога и неустрепталог, модерни музички укус одвојен од старог. Најгоре је, помислио сам, кварење оног најбољег. Бетовен је научио музику да трепери својом интелектуалном и духовном снагом. Од тада она је наставила да трепери, али страшћу инфериорних људи. Индиректно, помислио сам, Бетовен је одговоран за *Перцифала*, *Пајаци* и *Поему вајре*; још индиректније за *Самсона* и *Далилу* и „Бриљане, привиј се уз мене”. Моцартове мелодије су можда бриљантне, незаборавне, пријемчиве; али оне не трепере, не доспевају до вас у пресудном тренутку, не бацају слушаоце у еротске екстазе.

Карло и његова старија деца сматрала су да мој грамофон, бојим се да кажем, представља прилично разочарање. Били су превисше љубазни, међутим, да би то отворено рекли; једноставно су престали, после првих неколико дана, да се уопште интересују за ту нараву и музику коју је она свирала. Више су волели гитару и сопствено певање.

Гвидо, с друге стране, био је страховито заинтересован. И волео је, не оне веселе мелодије уз које се игра, уз чије је опнгре ритмове наш мали Робин волео да трупка по соби, претварајући се да представља читав пук војника, већ оне праве ствари. Прва плоча коју је чуо, сећам се, била је она из лаганог става Баховог *Концерта у д молу* за две виолине. То је била плоча коју сам ставио на грамофон чим је Карло отишао од мене. Чинило ми се да је то, такођећи, најмузикалније дело којим бих могао да освежим моју дуго сасушивану свест – најхладнија и најјаснија од свих промаја. Став је управо почео да узима маха и развија своје чисте и меланхоличне лепоте у сагласју с законима најпрецизније интелектуалне логике, када је то двоје деце, Гвидо напред, а мали Робин без даха за њим, бучно утрчало у собу из лођије.

Гвидо се зауставио испред грамофона и остао тамо, непомичан, и слушао. Његове бледе, сивошљаве очи широм су се отвориле; учинио је мали, првобитан покрет какав сам и раније често примећивао код њега, уштиную се за доњу усну палцем и кажипрстом. Мора да је дубоко уздахнуо; јер приметио сам да је, пошто је слушао неколико тренутака, снажно издахнуо ваздух и наново удахнуо. Ронски подражавајући свог старијег друга, Робин је исто тако заузео своје место испред грамофона, и у тачно истом положају, погледајући у Гвида с времена на време како би се уверио да ли све ради, све до чупкања усне, тачно. Али после неколико минута постало му је досадно.

„Војнике”, рекао је, окренувши се ка мени, „хоћу војнике. Као у Лондону.” Сетио се рег-гајма и оног веселог марширања укруг себе.

Ставио сам прст на уста. „После”, прошаптао сам.

Робин је успео да ћути и остане миран још можда наредних двадесет секунди. Онда је зграбио Гвида за руку, вичући, „Vieni, Guido! Војници. Soldati. Vieni giuocare soldati.”

Тада сам, први пут, видео нестрпљење код Гвида. „Vaì”, прошаптао је љутио, ударио Робипову руку која се држала за њега и грубо га одгурнуо у страну. И он се мало ближе нагнуо ка том инструменту, као да је же-

лео да надокнади интензивнијим слушањем оно што је због прекида пропустио.

Робин га је погледао – запањен. Тако нешто се никада раније није догодило. А онда је бризнуо у плач и пришао ми тражећи утеху.

Пошто су се помирили после свађе – а Гвидо се искрено кајао, био је пријатан како је само умео бити пошто је музика престала, а његова свест поново била спремна да мисли на Робина – упитао сам га како му се допала музика. Рекао је да сматра да је лепа. Али реч *bello* на италијанском је сувише неодређена, сувише олако и често у употреби, да би много значила.

„Шта ти се највише допало?” наваљивао сам. Јер изгледало је да је он у тој толико уживао да ме је занимало да сазнам шта га је то стварно импресионирао.

Ћутао је један тренутак мрштећи се замишљено. „Па”, рече он најзад, „највише ми се допао онај део који иде овако.” И он отпевавши једну дугу фразу. „А онда има још једна ствар која истовремено пева – али које су то ствари”, прекинуо је себе, „које тако певају?”

„Оне се зову виолине”, рекох.

„Тако значи”. Клигнуо је главом. „Па, друга виолина иде овако.” И поново је певушио. „Зашто човек не може истовремено да пева обе? И шта је у тој кутији? Шта је то што је нагони да ствара те звукове?” То дете само је просипало сва та питања.

Одговорио сам му како сам најбоље умео, показујући му оне мале спирале на плочи, иглу, дијафрагму. Рекао сам му да се сети како жица на гитари затрепери када се повуче; звук је треперење у ваздуху, рекао сам му, и покушао да објасним како се то треперење утискује на црну плочу. Гвидо ме је веома озбиљно слушао, климајући потврдно главом с времена на време. Имао сам утисак да је схватио савршено све оно што сам говорио.

За то време, међутим, јадном Робину постало је толико досадно да сам имајући сажаљења за њега послао обоје дече да се играју у башти. Гвидо је послушно отишао; али могао сам да видим да би више волео да је остао унутра и још слушао музику. Нешто касније, када сам погледао напоље, он се крио у тамном кутку великог ловора, урликао као лав, а Робин, смејући се, али мало нервозно, као да се плашио да би та страшна бука могла евентуално да се покаже, ипак, да је урликање правог лава, ударао је у жбун штапом и викао, „Изађи, изађи! Хоћу да те упуцам”.

После ручка, пошто је Робин отишао на спрат на поподневно спавање, он се поново појавио. „Могу ли сада да слушам музику?” упитао је. И читав један сат он је седео испред оне направе, главе нагнуте у једну страну, и слушао док сам ја пуштао плочу за плочом.

Отада је долазио свакога поподнева. Ускоро је знао читаву моју дискотеку, имао плоче које је волео и које није, и могао је да тражи оно што жели тако што би отпевавши главну тему.

„То ми се не свиђа”, рекао је за Штраусовог *Тила Ојленингела*. „То је као кад ми певамо код куће. У ствари ми се не свиђа, знате. А опет ми се накако свиђа. Разумете?” Гледао нас је збуњено и молећиво, као да нас је молио да га схватимо што жели да каже и да га поштедимо од даљњих објашњавања. Климали смо потврдно главом. „А онда”, рекао је, „крај као да не проистиче ваљано из почетка. Не личи на ону коју сте ми прву пуштали.” Отпевавши је неколико тактова из лаганог става Баховог *Концерта у д-молу*.

„То није”, рекао сам, „као кад бих рекао: Сви мали дечаци воле да се играју. Гвидо је мали дечак. Према томе, Гвидо воли да се игра.”

Намрштио се. „Па, можда је тако”, рече он најзад. „Она коју сте ми прву пустили више је таква. Али, знате,” долао је, с претераним уважавањем за истину, „ја не волим да се играм онолико колико Робин воли.”

Вагнер је био међу онима које није волео; тако је било и са Дебисијем. Када сам му пустио плочу с једном од Дебисијевих *Арабески*, рекао је, „Зашто сташно понавља једну те исту ствар? Треба нешто пово да каже, или да постави, или да учини да се ствар развија. Зар он не може ни о чему другом да размишља?” Али, био је мање критичан према *Поподневу једног фауна*. „Ствари имају дивне гласове”, рекао је.

Моцарт га је потпуно одушевио. Дует из *Дон Ђованија* за који је његов отац сматрао да није довољно устрептао, одушевио је Гвидо. Али, више је волео квартете и оркестарске композиције.

„Волим музику”, рекао је. „више од певања.”

Већина људи, размишљао сам, више воли певање од музике; више их интересује извођач него оно што он изводи и сматрају да је безлични оркестар мање дирљив од солисте. Особеност пијанисте је људска особеност, а високо Ц сопрана је лична *особеност*. Управо због те карактеристике, *ће особености*, публика испуњава концертне дворане.

Гвидо је, међутим, више волео музику. Тачно, волео је „La ci darem”; волео је „Deh vieni alla finestra”; сматрао је да је „Che soave zefiretto” тако дивна композиција да би скоро сви наши концерти требало с тиме да почињу. Али волео је и друге ствари. Увертира за *Фигара* била му је једна од најомиљенијих. Има један пасаж близу почетка тог дела, у коме прве виолине наједном узлете у висине лепоте; и док се музика приближава тој тачки, увек сам на Гвидовом лицу могао да видим како се ствара осмех и постепено шири, а када би се, тачно, та ствар и догодила, зашљескао би рукама и задовољно гласно пасмејао.

С друге стране исте плоче, случајно, била је снимљена Беговенова увертира за *Егмонда*. Она му се скоро више допала од *Фигара*.

„Има више гласова”, објаснио је. Био сам усхићен прецизношћу тог коментара; јер управо у богатству своје оркестрације *Егмонд* иде даље од *Фигара*.

Али оно што га је узбудило скоро више од свега била је увертира за *Кориолана*. Трећи став *Петте симфоније*, други став *Седме*, лагани став *Емперор концерти* – све ове ствари биле су негде близу. Али ниједна га није толико узбудила као *Кориолан*. Једнога дана ме је натерао да је пустилим неколико пута узастопно; а онда ју је скинуо.

„Мислим да не желим више да је слушам”, рекао је.

„А зашто не?”

„И сувише је... и сувише...”, оклевао је. „сувише је велика”, рече он најзад. „Ја је у ствари не разумем. Пустите ми ону што иде овако.” И он отпеваши ту фразу из концерта у д молу.

„Да ли ти се то више свиђа?” ушитао сам.

Одмахнуо је главом. „Не, није баш то у питању. Али је лакше”

„Лакше?” Чинила ми се прилично чудна реч када се радило о Баху.

„Боље је разумем.”

Једнога поподнева, док смо били усред концерта, увели су Сињору Бонди. Одмах је почела да се претерано љубазно попапа према том детету,

пољубила га је, миловала по глави, уделила најneverоватније комплименте његовом изгледу. Гвидо је устукнуо од ње.

„А да ли волиш музику”, упитала је.

Дете је потврдно климало главом.

„Мислим да је надарен”, рекао сам. „У сваком случају, има изванредно ухо и моћ да слуша и критикује што никада нисам сусрео код неког детета тог узраста. Размишљали смо о томе да изнајмимо неки клавир на коме би учио.”

Тренутак касније проклињао сам себе због неприкладне отворености у похвали тог детета. Јер Сињора Бонди је одмах почела да се буни, јер ако би она могла да води бригу око одгоја тог детета, она би му дала најбоље учитеље, подстакла његов таленат, створила од њега успешниог маестра – и, успут, чудо од детета. И у том тренутку, сигуран сам, она је себе видела како матерински седи, сва у ћишћувама и црном сатену, поред огромног Степвеја, док је јадни аристократски Гвидо, одевен као мали лорд Фонтлерој, дрндао Листа и Шопена, уз гласно одушевљење сабијене публике. Видела је те букете и раскошне цветне дарове, чула ашауз и неке пробране речи којима би мајстори ветерани, дирнути скоро до суза, поздравили долазак малог генија. Више но икад постало јој је важно да добије то дете.

„Била је прилично одушевљена када си је испратио”, рекла је Елизабет, пошто је Сињора Бонди отишла. „Боље јој следећег пута рећи да си погрешно и да дечак нема апсолутно никаквог смисла за музику.”

Напокон, стигао је клавир. Пошто сам му дао минимум уводних инструкција, све сам препустио Гвиду. Почео је тако што је сам одабирао мелодије које је чуо, реконструирајући хармоније у које су оне биле усађене. После неколико лекција, схватио је основе музичких ознака и могао да прочита испрве неки једноставан пасаж, иако веома споро. Читав тај процес читања још увек му је био стран, некако је разазнавао појединачна слова, али нико га још није био учио да прочита читаве речи и реченице.

Искористио сам прилику, када сам следећег пута срео Сињору Бонди, да је уверим да ме је Гвидо разочарао. У ствари, није поседовао никакав музички таленат. Изјавила је да јој је јако жао због тога; али сам могао да видим да ми ни за тренутак није поверовала. Можда је помислила да и ми хоћемо то дете и желимо да уграбимо то чудо од детета за себе, пре но што успе да уложи свој захтев, и на тај начин је лишимо онога што је она сматрала својим феудалним поседом. Јер, коначно, зар они нису били њени сељани? Ако ико треба нешто да профитира усвајањем тог детета онда то треба да буде она.

С пуно такта, дипломатски, обновила је своје преговоре с Карлом. Дечак, објаснила му је, поседује генијалност. Онај господин странац јој је то рекао, а он је био од оне врсте људи, сасвим је јасно, која се разуме у такве ствари. Ако би јој Карло допустио да усвоји то дете, она би дала да се он обучи. Он би постао славан маестро и добио ангажмане у Аргентини и Сједињеним Државама, у Паризу и Лондону. Зарадио би милионе и милионе. Помислите само на Каруза, на пример. Део тих милиона, објаснила је, наравно да би пришао Карлу. Али пре него што почну да згрћу, те милионе, дечак мора да буде обучен. А обука је веома скупа. У његовом је личном интересу, као и у интересу његовог сина, да препусти да се она стара о детету. Карло је рекао да ће размислити, и поново нам се обратио за савет. Предложили смо му да би у сваком случају најбоље било да мало сачека да видимо како ће дечак да напредује.

Он је, упркос мојих тврдњи Сињори Бонди, одлично напредовао. Свакога поподнева, док је Робин спавао, дошао би на свој концерт и свој час. Фаггастично је напредовао са читањем; његови прстићи су добијали снагу и покретљивост. Али оно што је за мене било још интересантније било је то што је он почео да компоује своје сонетствене мале саставе. Неколико од њих сам забележио док их је свирао и још увек их чувам. Већина њих, за велико чудо, како сам и тада мислио, јесу канони. Када сам му објаснио принципе форме он је био одушевљен.

„Па то је дивно”, рече с усхићењем. „Дивно, дивно. А тако лако.”

Поново ме је та ствар изненадила. Канон није, уосталом, тако упадљиво једноставан. Од тада на падаље већи део свога времена проводио је за клавиром стварајући мале каноне ради своје разоноде. Често су били просто генијални. Али у ивентуацији других врста музике није се показао толико плодним колико сам се надао. Компоновао је и хармонизовао неколико свечаних малих арија налик на мелодије химни, уз неколико живахнијих комада у духу војних маршева. Били су изванредни, наравно, с обзиром да су били изум детета. Али многа деца могу да чине изузетне ствари; сви смо ми генији до десете године живота. Али ја сам се падао да је Гвидо био дете које ће бити геније и када буде имао четрдесет; у ком случају оно што је било изузетно за једно обично дете није било довољно изузетно за њега. „Није он Моцарт”, сложили смо се, док смо просвиравали његове мале комаде. Осећао сам се, мора се признати, скоро тужан. Све што је мање од једног Моцарта, изгледало ми је, једва да је било вредно да се о томе размишља.

Није био Моцарт. Али је био неко, како сам касније схватио, ко је био подједнако изузетан. Једнога јутра, почетком лета, то сам открио. Седео сам у топлој сенци на нашем балкону који је био окренут западу, и радио. Гвидо и Робин су се играли у малој ограђеној бапти испод њега. Занет својим послом, било је то, претпостављам, тек после тишине која је доста дуго потрајала, да сам уочио да деца изузетно мало галаме. Није било повика, трчања наоколо; само тих разговор. Знајући из искуства да кад су деца мирна то обично значи да су она занета неким дивним несташлуком, устао сам са столице и погледао преко балустраде да видим шта раде. Очекивао сам да их ухватим како се брчкају у води, пале ватру, мажу катраном. Али оно што сам у ствари видео био је Гвидо, с нагорелим штапом у руци, како показује на глатким плочама на стази, да је квадрат над хипотенузном правоуглом троугла једнак збиру квадрата над друге две стране.

Клечећи на тлу, цртао је врхом свог опрцењеног штапа по плочама. А Робин, клечећи поред њега и имитирајући га, постајао је, могао сам да видим, прилично нестрпљив с овом јако спором игром.

„Гвидо”, рекао је, али Гвидо није обраћао пажњу. Мрштећи се замишљено, наставио је са својим дијаграмом. „Гвидо!” Оно млађе дете искривило се надоле и извило врат како би погледало Гвиду у лице. „Зашто не нацрташ воз?”

„После ћу”, рече Гвидо. „Али само хоћу да ти ово прво покажем”, рече он наговарајући га.

„Али ја хоћу воз”, био је упоран Робин.

„Само мало. Сачекај само мало.” Тај глас је скоро преклињао. Робин се наоружао обновљеним стрпљењем. Минут касније Гвидо је био довршио оба своја дијаграма.

„Ето!” рекао је тријумфално и усправио се да их погледа. „Сада ћу ти објаснити.”

И почео је да доказује Питагорину теорему – не на Еуклидов начин, већ једноставнијим и задовољавајућим методом који је, по свему судећи, користио сам Питагора. Био је нацртао квадрат и поделио га с две укрштене усправне линије на два квадрата и два подједнака правоугаоника. Те једнаке правоугаонике поделио је дијагоналама на четири једнака правоугла троугла. Тада се види да та два квадрата представљају квадрате над оним странама свакога од ових троуглова које нису хипотенузе. Толико о првом дијаграму. У следећем он је узео она четири правоугла троугла на које су правоугаонички били подељени и распоредио их око првобитног квадрата тако да су њихови прави углови испуњавали углове квадрата, хипотенузе су биле окренуте ка унутра, а веће и мање стране троуглова биле су у продужетку дуж страна квадрата (које су једнаке збиру ових страна). На тај начин првобитни квадрат је поново подељен на четири правоугла троугла и квадрат над хипотенузом. Та четири троугла су једнака двома правоугаоничима првобитног пресека. Према томе, квадрат над хипотенузом једнак је збиру она два квадрата – квадрата над оним двома другим странама – на које је, заједно с правоугаоничима, првобитни квадрат био подељен.

Врло нетехничким језиком, али јасно и с непоустљивом логиком, Гвидо је излагао свој доказ. Робин је слушао с изразом савршеног неразумевања на свом ведром здравом лицу.

„Трено”, понављао је с времена на време. „Трено. Направи воз.” „Кроз који тренутак”, преклињао је Гвидо. „Чекај мало. Али погледај ово. *Погледај*”, молио је и преклињао. „Тако је дивно. Тако је лако.”

Тако лако... Питагорина теорема као да ми је објашњавала Гвидову склоност ка музици. Нисмо се ми старали о малом Моцарту, био је то мали Архимед с једном, као и већина сличних њему, додатном обдареношћу за музику.

„Трено, трено!” викао је Робин, постајући све нестрпљивији док се излагање настављало. А када је Гвидо инсистирао да настави са својим доказом, изгубио је стрпљење. „Cattivo, cattivo”, викао је, и почео да удара пепсицама.

„У реду”, рекао је Гвидо резигнирано. „Направићу воз.” И са својим нагорелим штапом почео је да жврља по камену.

Посматрао сам неко време у тишини. Није то био богзна какав воз. Гвидо можда може да буде у стању да сам измисли и докаже Питагорину теорему, али није био нарочит цртач.

„Гвидо!” довикнуо сам. Оба детета су се окренула и подигла поглед. „Ко те је научио да црташ те квадрате?” Могло се претпоставити, наравно, да га је неко можда научио.

„Нико”. Одмахивао је главом. А онда, прилично узбуђено, као да се плашио да можда нешто није у реду ако се цртају квадрати, наставио је да се извињава и објашњава. „Знате”, рекао је, „мени је изгледало тако дивно. Јер ови квадрати” – показао је на мала два квадрата на првом цртежу – „исто су велика као и овај”. Па, показујући квадрат над хипотенузом на другом цртежу, он ме погледа с изразом неодобравања.

Потврдио сам климао главом. „Да, јако је то лепо”, рекох. „Заиста је јако лепо.”

Израз одушевљења с олакшањем појавио му се на лицу; смејао се сав задовољан. „Видите, то је овако”, наставио је са жељом да ме упозна с

величанственом тајном коју је открио. „Пресечете ова два дугачка квадрата” – мислио је на правоугаонике – „на два. А онда имате четири комада, једнака. Зато што, зато што – ох, требало је да то раније кажем – зато што су ови дугачки квадрати, зато што ове линије, видите...”

„Али ја хоћу воз”, бунио се Робин.

Наслањајући се на ограду балкона, посматрао сам децу која су била доле. Размишљао сам о тој изузетној ствари коју сам управо видео и њеном значају.

Размишљао сам о огромним разликама међу људима. Разврставамо људе по боји њихових очију и косе, облику њихових лобања. Зар не би било разумније поделити их на интелектуалне врсте? Било би чак већих разлика између крајњих духовних типова него што постоји између једног Бушмана и једног Скандинавца. Ово дете, мислио сам, када буде порасло, биће у односу на мене, у интелектуалном смислу, оно што је човек у односу на пса. А има и других људи и жена који су, можда, скоро као и пси у односу на мене.

Можда су генијални људи једини прави људи. У читавој историји наше расе можда је било само неколико хиљада правих људи. А ми остали – шта смо ми? Животиње које се могу печему научити. Без помоћи правих људи, не бисмо скоро ништа пронашли. Скоро све идеје с којима смо упознати никада се не би могле јавити у умовима као што су наши. Посадите тамо семе и оно ће расти, али наши умови никада не би спонтано могли да их створе.

Било је читавих нација паса, помислио сам; читавих епоха у којима ни један Човек није био рођен. Од пригуних Египћана Грци су преузели сирово искуство и правило палца и створили науке. Више од хиљаду година је прошло пре него што је Архимед имао наследника који би се с њим могао упоредити. Постојао је само један Була и један Исус, само један Бах за које знамо, само један Микеланђело.

Зар се само случајно, питао сам се, с времена на време, рађа Човек? Шта је узрок да једно читаво сазвезђе њих настане истовремено и то само у једном народу? Тен је мислио да су Леонардо, Микеланђело и Рафаел били рођени онда када су били рођени зато што је време било сазрело за велике сликаре, а италијанска сцена подобра. У устима једног Француза из деветнаестог века, који здраво размишља, та доктрина звучи чудно, мистично; а она ипак може да буде тачна. А шта с онима који су неблагоприятно рођени? Блејк, на пример. Шта с њима?

Ово дете, размишљао сам, имало је ту срећу да буде рођено у време када ће бити у стању да искористи своје способности. Наћи ће најразвијеније аналитичке методе које леже под руком; имаће сгравично искуство које лежи иза њега. Замислимо да је рођен када се градио Стопхенс; могао је да проведе читав живот откривајући рудименте, нагађајући нејасно где би му се могла указати прилика да то докаже. Рођен у то време норманског освајања, он би морао да се хрве са свим почетним потешкоћама које је створио један неадекватан симболизам; биле би му потребне многе године, на пример, да научи вештину да подели MMMCCCCLXXXVIII са MCMX-IX. Кроз пет година, у данашње време, он ће научити оно што је било потребно читавим генерацијама људи да открију.

Размишљао сам и о судбини свих људи који су безнадежно били рођени у погрешно време и како су могли да постигну нешто мало или ништа вредно. Да је Бетовен био рођен у Грчкој, размишљао сам, морао би да бу-

де задовољан да свира једноставне мелодије на флаути или лири; у том интелектуалном окружењу тешко да би му било могуће да замисли природу хармоније.

Од цртања возова, деца су доле у банги пренела на играње воза. Трупкали су округ, надуваних образа и напућених усана, као они анђeosки симболи ветра. Робин је изговарао пуф-пуф, а Гвидо, држећи се за његову блузицу, вукао је ногама за њим и свирао. Ишли су напред, назад, заустављали се на замишљеним станицама, пребацивали се с колосека на колосек, клепетали преко мостова, јурили кроз тунеле, суочавали се с повременим сударима и искакањем из шина. Тај млади Архимед изгледао је исто теако срећан као и онај мали жутокоси варварин. Неколико минута раније био је заузет Питагорином теоремом. А сада, свирајући као локомотива, неуморно дуж замишљених шина, био је савршено задовољан да иде уназад и унапред кроз цветне леје, између стубова лођије, да улази и излази из мрачних тунела ловорових стабала. Чињеница да ће неко постати Архимед не спречава га да у међувремену буде обично весело дете. Размишљао сам о том чудном таленту посебном и издвојеном од осталог дела свести који, скоро, не зависи од искуства. Та типична чуда од деце су музикална и обдарена за математику; остали таленти sazревају полако под утицајем емотивног искуства и раста. Док није напунио тридесет година Балзак није испољевао ништа сем бескорисности; али је у четвртој години млади Моцарт већ био музичар, а нека од Паскалових најбриљантнијих дела била су већ написана пре но што је напунио деветнаест година.

У току наредних недеља, наизменично сам држао свакодневне часове клавира и математике. Пре би се рекло да су то била упутства него предавања; јер ја сам само правио предлоге, указивао на методе, и остављао детету да само детаљно разради те идеје. Тако сам га увео у алгебру показујући му један други доказ Питагорине теореме. У том доказу спушта се усправна из правоугла на хипотенузу и тврди на основу те чињенице да су та два троугла која тако настају међусобно слична а слична и првобитном троуглу и да су пропорције које имају њихове одговарајуће стране једна у односу на другу према томе једнаке, може се приказати алгебарским изразом да је $c + d$ (квадрати на друге две стране) једнако $a + b$ (квадрати над два сегмента хипотенузе) $+ 2ab$; што је на крају, то се лако може доказати геометријским путем, једнако $(a + b)^2$, или квадрату над хипотенузом. Гвидо је био јако очаран основама алгебре као што би био да сам му дао неку парну машину, са шпиритусном лампом која би загревала казан; још више очаран можда, јер машина би се покварила и, оставши увек таква, у сваком случају би изгубила од своје привлачности, док су основи алгебре наставили да расту и цветају у његовој свести са сталном бујношћу. Свакога дана откривао је понешто што му је изгледало изузетно лепо; та нова играчка била је неисцрпна по својим могућностима.

У интервалима примене алгебре на другу књигу Еуклида, експериментисали смо с круговима; забавали смо бамбусове штапове у сасушену земљу, мерили њихове сенке у разне сате током дана и извлачили интересантне закључке из наших посматрања. Понекад, забаве ради, исецали смо и савијали листове хартије и правили коцке и пирамиде. Једнога поподнева стигао је Гвидо носећи брижљиво међу својим малим и прилично прљавим претима танани додекаедар.

„E tanto bello!”, рекао је, док нам је показивао свој кристал од хартије; а када сам га упитао како је уснео да га направи, он се само осмехнуо и

рекао да је то било тако лако. Погледао сам Елизабет и насмејао се. Али било би симболички прикладније, осећао сам, да сам се спустио на све четири, замахао духовном израслином моје *os siccus* и одлајао своје дивљење.

Било је неуобичајено топло лето. Почетком јула наш мали Робин, ненавикнут на те високе температуре почео је да изгледа блед и уморан; био је немиран, изгубио је апетит и снагу. Доктор је препоручио планински ваздух. Одлучили смо да проведемо наредних десет до дванаест недеља у Швајцарској. Мој поклон Гвиду на расстанку био је првих шест Еуклидових књига на италијанском. Листао је странице, гледајући у заносу на те бројке.

„Само кад бих знао лепо да читам”, рекао је. „Тако сам глуп. Али сада ћу стварно покушати да научим.”

Из нашег хотела близу Гринделвалда слали смо том детету, у Робиново име, разне разгледнице са кравама, алпским роговима, швајцарским планинским кућама, рунолистом и сличним. Нисмо добили одговор на те карте; али ми уистину нисмо ни очекивали одговоре. Гвидо није умео да пише, а није било никаквог разлога због кога би се његов отац или његове сестре потрудили да пишу у његово име. Кад нема вести, тако смо то схватили, онда су то добре вести. А онда једнога дана, почетком септембра, у хотел је стигло неко чудно писмо. Директор га је залепио на огласну таблу под стаклом у холу, како би га сви гости видели и когод би по својој савести помислио да му припада могао је да га узме. Пролазећи поред табле у одласку на ручак, Елизабет је застала да га погледа.

„Али то мора да је од Гвида”, рекла је.

Дошао сам и погледао коверат преко њеног рамена. Није имао печат а црнео се од поштанских марака. Исписана оловком, крупна несигурна слова била су развучена с његове предње стране. У првом реду било је написано: AL BABBO DI ROBIN, а онда је уследила смешна верзија имена хотела и места. Око адресе збуњени поштански службеници најжврљали су своје предлоге за испоруке. Писмо је лутало бар петнаест дана, тамо-амо широм Европе.

„Al Babbo di Robin, Робиновом оцу”. Насмејао сам се. „Баш паметно од поштара што су га уопште овамо донели. Отишао сам у канцеларију директора, изложио оправданост полагања права на писмо и, пошто сам платио педесет сантима за марку која је недостајала, табла је била отворена а мени предато писмо. Отишли смо на ручак.

„Рукопис је фантастичан”, сложили смо се, кроз смех, док смо изблиза гледали адресу. „Захваљујући Еуклиду”, додао сам. „Ето шта се догађа кад се угађа главној страсти.”

Али када сам отворио коверат и погледао на његов садржај више се нисам смејао. Писмо је било кратко и написано скоро телеграфским стилем. „Sono dalla Padrona” писало је, „Non mi Piace ha Rubato il Mio Libro non Voglio Suonare piu Voglio Tornare a Casa Venga Subito Guido.”

„Шта пише?”

Додао сам писмо Елизабети. „Она проклета жена га се дочепала”, рекао сам.

Попрсја мушкараца са хомбург шеширима, анђели се кунају у мермерним сузама које гасе бакље, статуе девојчица, херувими, фигуре под веловима, алегорије и беспоштедни реализам – најчуднији и најразноврснији идоли давали су знаке и гестикულიрали док смо пролазили. Неизбрисиво одштампане на плеху и уграђене у хриди станце, браон фотографије гледа-

ле су, испод стакла, са скромнијих крстова, надгробних споменика и поло-мљених стубова. Мртве даме у кубистичким геометријским модним креа-пијама од пре тридесет година – две купе црног сатена додирују се врхови-ма у струку, и руке, балончићи на лактовима, углапцани ваљак испод – сме-шиле су се тужно из својих мермерних рамова, лица са осмехом, беле руке, биле су једине препознатљиве људске ствари које су се помаљале из чврсте геометрије њихове одеће. Мушкарци с црним брковима, млади глатко из-бријани мушкарци, буљили су или гледали у страну како би показали ри-мљански профил. Деца у својој најбољој крутој одећи држала су широм отворене очи, смешила се оптимистички у ишчекивању пгичице која треба да се појави на фото-апарату, смешила се сумњичаво знајући да неће, сме-шила се обилато и послушно јер им је тако било речено. По шиљатим гот-ским кућама од мермера они богатији мртви одмарали су се издвојени; кроз врата са решеткама могу се угледати неутешни како плачу, умно растроје-ни генији како чувају тајну гроба. Они мање успешни делови већине спава-ли су у заједници, сабијени, али отмено смештени испод глатких непрекид-них мермерних подова, где је свака плоча била улаз у посебан гроб.

Ова гробља на континенту, размишљао сам, док смо Карло и ја про-лазили кроз мртве, много су страшнија од наших, јер ови људи поклањају више пажње својим мртвима него што то ми чинимо. Тај искомски култ ле-шева, та нежна брижност за њихово материјално благостање, који су наве-ли древне људе да смештају своје мртве у камен, док су сами живели изме-ђу зидова од лепљеног прућа и под шиндром, овде још увек постоји; истра-јава, мислио сам, упорније него код нас. Овде има стотину статуа које ге-стикулирају у односу на једну на једном енглеском гробљу. Има више по-родичних гробница, више „ексклузивно опремљених“ (као што то кажу за бродове и хотеле) него што се може наћи код нас. А утиснуте у сваку над-гробну плочу налазе се фотографије да подсети прах костију који се налази испод њих који ће облик морати да поприме кад дође Судњи дан; поред сваке се налазе мала кандила која горе оптимистички на дан Задушница. Човеку који је саградио Пирамиде они су ближе, размишљао сам, него што смо ми.

„Да сам знао“, стално је понављао Карло, „само да сам знао“.

Његов глас као из даљине допирао је до мене кроз моја размишља-ња. „У то време њему ништа није сметало. Како сам могао да знам да ће то касније толико примити к срцу? А она ме је преварила, лагала ме је.“

Опет сам га уверавао да то није била његова грешка. Иако, наравно, јесте била, делимично. Била је и моја, делимично; требало је да помислим на ту могућност и да јој се некако супротставим. И он не би допустио дете-ту да оде, чак ни привремено на пробу, иако је та жена вршила притисак на њега. А притисак је био приличан. Они су радили на истом поседу више од сто година, мушкарци из Карлове породице; а она је сада патерала оног старца да им запрети да ће их отерати. Било би странно напустити то ме-сто; а осим тога, друго место није било лако пронаћи. Било је јасно ставље-но до знања, међутим, да он може остати само ако јој допусти да узме де-те. Само мало у почетку; тек да види како се спалази. Не би било никакве принуде било које врсте на њега ако му се то не би допало. А то би све би-ло у Гвидову корист; и у корист његовог оца, такође, на крају. Све то што је онај Енглеz рекао, како он није баш добар музичар, како је мислио на по-четку, очигледно је било нетачно – чиста љубомора и глупост: тај човек је желео да сам искористи Гвида, и то је све. А дечак, било је очигледно, од

њего ништа не би научио. Оно што је њему било потребно био је заиста добар стручан наставник.

Сва та енергија, да су физичари знали да раде свој посао, покретала би динамо машине, била је уложена у ту кампању. Она је почела оног тренутка кад смо изашли из куће, и то интензивно. Имала би више шанси да успе, свакако је мислила Сињора, ако нас тамо нема. А осим тога, било је битно да се искористи прилика када се указала и да се дочепа детета пре но што ми дамо нашу понуду – јер њој је било јасно да смо и ми желели Гвидо да баш колико и она.

Дан за даном понављала је нападе. Крајем недеље послала је свог мужа да се жали на стање у коме се налази лоза; била је у страшном стању; он је био одлучио, или скоро одлучио, да да Карлу отказ. Смирно, постиђено, повинујући се вишим редовима, стари господин изговорио је своје претње. Следећег дана Сињора Бонди вратила се на напад. Падроне је био, изјавила је, чврсто решен; али она ће дати све од себе, апсолутно све од себе, да га омекша. И после приличне паузе наставила је да прича о Гвиду.

Карло је на крају попустио. Та жена је била и сувише упорна и држала је многе адуте у рукама. Дете је могло да иде и остане код ње на пробу од месец – два дана. После тога, ако он стварно буде изразио жељу да остане са њом, она би и званично могла да га усвоји.

На помисао да ће ићи на летовање на море – а на море ће ићи, рекла му је Сињора Бонди – Гвидо је био задовољан и узбуђен. Пуно је слушао о мору од Робина. „Tante acqua!” Звучало је прелобро да би било стварно. А он је сада требало да иде и види то чудо. Весело се растао од своје породице.

Али пошто се одмор на мору завршио, а Сињора Бонди га вратила у своју кућу у граду у Фиренци, он је почео да чезне за својом кућом. Сињора је, то је било тачно, са њим поступала крајње љубазно, куповала му нову одећу, одводила га на чај у Виа Торнабуони и кљукала колачићима, хладним кремом од јагода и шлагом и чоколадама. Али га је терала да вежба клавир више но што се њему допадало, а што је било још горе, одузела му је Еуклида, под изговором да са тиме траћи превише времена. А када је рекао да би желео да иде кући, одговорила га је обећањима и изговорима и чистим лажима. Рекла му је да не може одмах да га одведе, али да би идуће недеље, ако буде добар и буде вредно радио на клавиру у међувремену, следеће недеље... А када је дошло време рекла му је да отац не жели да се он врати. Удвостручила је своје умиљавање, давала му скупе поклоне и кљукала га још нездрављивом храном. Узалудно. Гвиду се није допадао нов начин живота, није желео да вежба скаше, веноу је за својим књигама и чезнуо да се врати својој браћи и сестрама. Сињора Бонди, у међувремену, и даље се надала да ће време и чоколаде учинити да дете постане њено; а да би његову породицу држала по страни, сваких неколико дана писала је Карлу писма што је и даље потврђивало да долазе с мора (потрудила се да их пошље неком пријатељу, који их је поново слао у Фиренцу), у којима је осликавала најдивнију слику о Гвидовој срећи.

Тада ми је Гвидо написао своје писмо. Пошто га је, како је претпостављао, породица напустила, јер неће да се потруде да дођу да га посете само се могло објаснити под претпоставком да су га заиста напустили – он је сигурно гледао у мене као своју последњу и једину наду. А то писмо, са својом фантастичном адресом, путовало је скоро петнаест дана. Петнаест дана – скоро да је изгледало као сто година; и како су векови ишли један за

другим, постепено, ван сваке сумње, то јадно дете постало је уверено да сам га и ја напустио. Више није било наде.

„Стigli смо”, рече Карло.

Подигао сам поглед и суочио се с једним огромним спомеником. У некој врсти пећине издубљене у боковима једне громаде пешчаника, Света љубав, у бронзи, грлила је погребну урну. А бронзаним словима закованим у камен била је дуга прича која је говорила како је неутешни Ернесто Бонди подигао тај споменик у знак сећања на своју вољену жену, Анунциату, као знак његове вечне љубави за оном, уграбљеном прерапом смрћу, којој ће се, падао се, ускоро придружити испод тог камена. Прва Сињора Бонди умрла је 1912. Замишљао сам тог старца везаног поводом за свог белог пса; он је сигурно увек био, размишљао сам, веома одан суруг.

„Овде су га сахранили”.

Дуго смо тамо стајали у тишини. Осетио сам како ми сузе навиру на очи док сам размишљао о јадном детету како лежи под земљом. Размишљао сам о оним блиставим озбиљним очима, и прелепом сведеном челу, опуптености меланхоличних уста, о изразу усхићења којим је зарило његово лице када би научио неку нову идеју која би му се допала, када би научио неки музички комад који му се свиђао. А то предивно мало створење било је мртво, а тај дух који је боравио у том облику, тај зачуђени дух, и он је био уништен скоро пре но што је и почео да постоји.

А та несрећа која је свакако претходила коначном чину, очај тог детета, уверење да је потпуно напуштено – на то је било страшно и помислити, страшно.

„Мислим да је боље да кренемо сада”, рекао сам најзад, и додирнуо Карлову руку. Стајао је тамо као слеп човек, затворених очију, лица благо подигнута ка светлости, из његових склопљених очију навирале су сузе, стајале за тренутак, а онда се сливале низ образе. Усне су му дрхтале и могао сам да видим да се упињао да их задржи мирне. „Хајдемо”, поновио сам.

То лице које је било мирно у својој тузи, најједном се згрчило; отворио је очи и кроз сузе оне су светлеле жестоком гневом. „Убићу је”, рекао је. „Убићу је. Кад само помислим како се бацио кроз прозор, како пада кроз ваздух...” С обе руке начинио је жесток покрет, спуштајући их од изнад главе и заустављајући их изненадним трзајем када су биле у висини његових груди. „А онда тресак.” Задрхтао је. „Она је одговорна као и да га је сама гурнула. Убићу је.” Стиснуо је зубе.

Лакше је бити гневан него тужан, мање је болно. Утешно је мислити о освети. „Немој тако да говориш”, рекао сам. „Не вреди. То је глупо. И чему би то водило?” И раније је имао те напоне, када је туга постајала и сувише болна и покушавао да јој умакне. Гнев је био најлакши начин да се умакне. Морао сам, још пре овога, да га убедим да се врати на онај тежи пут бола. „Глупо је тако говорити”, поновио сам, и повео га кроз језиви лавиринт гробница, где је смрт изгледала још страшнија него што јесте.

Пошто смо напустили гробље и кренули од San Miniato ka Piazzale Michelangelo која се налазила доле, постао је смиренији. Његов гнев повукао се у тугу из које је исцрпео сву своју снагу и горчину. На Piazzale смо се зауставили на тренутак да бацимо поглед на град у долини испод нас. Био је то дан пун облака који су шловили – великих, белих, златних и сивих; а између њих површине танког, прозирног плаветнила. Скоро у висини наших очију, купола катедрале показивала се у свој својој величанствености.

ној лакоћи, огромности и просторној спази. По безбојним мрким и ружичастим крововима града поподневно сунце лежало је меко, раскошно, а куполе су биле као лакиране и превучене меким старим златом. Размишљао сам о свим људима који су овде живели и оставили видљиве трагове свога духа и зачели изузетне ствари. Размишљао сам о мртвом детету.

Превод с енглеског ЂОРЂЕ КРИВОКАПИЋ